

ІСТОРИОГРАФІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ ТА ДЖЕРЕЛА

Олексій СУХИЙ

УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ЧАСУ В СУЧАСНІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Проаналізовано публікації з історії визвольного руху періоду Другої світової війни та післявоєнних років за час державної незалежності України, здійснено теоретичне осмислення цього важливого етапу національної історії на підставі нових документальних комплексів та здобутків сучасної історіографії.

Ключові слова: український визвольний рух, сучасна історіографія, Організація українських націоналістів, Українська повстанська армія, радянський тоталітарний режим.

Дослідження українськими вченими історії національно-визвольного руху періоду Другої світової війни та післявоєнних років зумовлені передусім суспільно-політичними змінами 80-х років ХХ ст.

Демократичні процеси в українському суспільстві спонукали істориків до висвітлення драматичних сторінок національно-визвольної боротьби, особливо історії ОУН–УПА під час Другої світової війни та у повоєнний час.

На початку 1990-х років розпочинається новий етап дослідження цієї наукової проблеми, фахівці осмислювали діаспорні видання. Дослідники зосередили увагу на подіях вересня–жовтня 1939 р.

В Україні стають відомими публікації діячів української еміграції: А. Бойчука “Мої переживання під большевиками. 1939–1940”; збірник Мілени Рудницької “Західна Україна під большевиками IX.1939–VI.1941”; І. Німчука “595 днів советським в’язнем”, І. Кедрин-Рудницького “Життя – події – люди”¹.

Важливим явищем у науковому світі того періоду стали книги В. Косика “Німеччина націонал-соціалістична й Україна” (французькою мовою)² та її україномовний варіант “Україна під час Другої світової війни. 1938–1945 рр.”³ (Оригінал книги з’явився французькою мовою у Парижі в 1986 р., а українською мовою переклав дослідження Роман Осадчук у 1992 р.

¹ *Бойчук А.* Мої переживання під большевиками. 1939–1940 / А. Бойчук // На християнській ниві: Спомини. – Нью-Йорк, 1978; Західна Україна під большевиками IX.1939–VI.1941 / [ред. М. Рудницької]. – Нью-Йорк, 1978; *Німчук І.* 595 днів советським в’язнем / І. Німчук. – Торонто, 1950; *Кедрин-Рудницький І.* Життя – події – люди. Спомини і коментарі / І. Кедрин-Рудницький. – Нью-Йорк. – 1976.

² *Kosyk W.* L’Allemagne national-socialiste et l’Ukraine / W. Kosyk. – Paris: Publications de l’Est Europe, 1986. – 665 p.

³ *Косик В.* Україна під час Другої світової війни. 1938–1945 / В. Косик. – К.; Париж; Нью-Йорк; Торонто, 1992. – 730 с.

В Україні також опубліковано документи, які висвітлювали історію самостійницького руху. Це збірник документів В. Косика “Розкол ОУН (1939–1940)”⁴, аналітична праця М. Бара і А. Заленського “Війна втрачених надій: український самостійницький рух у 1939–1945 рр.”⁵

Окрім діаспорних видань, особливе значення для вивчення історії радянсько-німецьких взаємин напередодні Другої світової війни та загальних оцінок подій вересня 1939 р. мали газетні та журнальні публікації кінця 80-х – початку 90-х років. Саме вони формували громадську думку про цю сторінку історії⁶.

Фундаментальне вивчення проблеми розпочалося із публікацій джерельних матеріалів вченими Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. Зокрема побачила світ праця “Культурне життя в Україні. Західні землі (Т. І. 1939–1953)” за редакцією професора Ю. Сливки. В цьому ж році з’явилося ще одне видання, підготовлене фахівцями цього ж інституту – 1-й том “Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади”. Автори-упорядники зазначають, що початок Другої світової війни суттєво змінив державно-правовий статус західних земель України: Карпатську Україну ліквідувала й окупувала Угорщина, а Західна Україна та Північна Буковина у складі УРСР увійшли до Радянського Союзу. Останнім двом подіям передували серпнево-вересневі угоди 1939 р. Німеччини та СРСР, внаслідок чого між ними поділено сфери впливу у Східній і Центральній Європі, окуповано чимало незалежних держав. Україна тоді не була суб’єктом міжнародної політики, тому непричетна до загарбницьких планів Радянського Союзу й Німеччини та до територіальних змін у Європі⁷. А возз’єднання Західної України та Північної Буковини з УРСР, попри специфічні міжнародні та внутрішні політичні обставини, в яких воно відбувалося, було реалізацією природного права українського народу до соборності своїх земель, за що він боровся протягом багатьох століть, і фактично означало відновлення Акту злуки, одностайно схваленого у січні 1919 р., але проігнорованого тоді європейськими державами. Отже, український народ скористався обставинами для реалізації законного права на об’єднання своїх земель, тобто утвердження історичної справедливості, що аж ніяк не ставить під сумнів анексіоністичний характер політики Радянського Союзу та Німеччини як щодо Польщі, так і щодо України зокрема⁸.

Дослідники підкреслюють, що союз двох тоталітарних держав ускладнив розв’язання проблеми державної незалежності України і зумовив у Західній Україні та Північній Буковині жорстокі репресії та необґрунтовані депортаційні акції⁹.

⁴ Косик В. Розкол ОУН (1939–1940). Збірник документів / В. Косик. – Львів, 1997.

⁵ Бар М. Війна втрачених надій: український самостійницький рух у 1939–1945 рр. / М. Бар, А. Заленський // УІЖ. – 1992. – № 6. – С. 116–118.

⁶ Див.: Лубківський Р. Лінія загального інтересу / Р. Лубківський // Вільна Україна. 1990. – 23 січ.; Панчук М. Возз’єднання: погляд кризь десятиліття / М. Панчук // Вільна Україна. – 1991. – 18 січ.; Пробилов В. Осінь 1939-го / В. Пробилов // Політика і час. – 1991. – № 15. – С. 75–85; його ж. Военно-исторический журнал. – 1990. – № 9. – С. 13–18; Ковалюк Р. Взгляд со стороны / Р. Ковалюк, В. Ковалюк // Львовская правда. – 1990. – 18 сент.; Рицька Р. Галичина: між двома війнами / Р. Рицька // Ратуша. – 1992. – 8, 27 жовт., 7 лист.

⁷ Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. У трьох томах. – Львів, 1996. – Т. 1: 1939–1945. – С. 7.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

Публікації нових джерельних матеріалів і спеціальних видань суттєво розширили відомості про події 1939–1941 рр.¹⁰

Більшість істориків визнають події, які відбулися після 17 вересня 1939 р., вагомим кроком до консолідації української нації, тому що гасла соборності України були притаманні національно-визвольному рухові на всіх його історичних етапах. Пам'ятним був Акт злуки 22 січня 1919 р. УНР і ЗУНР. Та кремлівських керівників цей етнополітичний аспект не цікавив, а сталінський режим прагнув анексувати нові землі, зміцнити своє геополітичне становище на західних кордонах. Крім того, радянська влада намагалася усіма засобами знищити “буржуазний націоналізм” у регіоні. Комуністичним лідерам, зауважив історик Я. Грицак, зовсім не йшлося про задоволення національних прав українців, але прагматичні інтереси керування радянською імперією змушували їх, хотіли вони того чи ні, реалізувати український національний проект¹¹.

Новим етапом у вивченні проблем 1939 р. стала книга “1939. Західні землі України” (М. Литвин, О. Луцький, К. Науменко). У дослідженні порушено проблеми, яких раніше не розглядали вітчизняні вчені: позиція УНДО щодо німецько-польської війни, викладена В. Мудрим; українці виконують громадянський обов'язок захисту Польської держави; організація митрополитом А. Шептицьким молебнів за перемогу польського війська; мобілізація здійснена польською владою (1,2 млн осіб); для польських солдатів – Червона армія “менше зло” порівняно з гітлерівцями тощо.

Міжнародно-правові аспекти початкового періоду Другої світової війни та оцінки “визвольного походу” Червоної армії 1939 р. висвітлено у публікаціях 1990-х років¹².

Дослідники по-різному трактують акт об'єднання Західної України з УРСР і СРСР: “визволення”, “возз'єднання”, “приєднання”, “поневолення” та “окупація”¹³. Визначено й характер встановленого у 1939–1941 рр. в західних областях УРСР режиму, аналогічного до системи і способу здійснення влади в цілому СРСР чи будь-якому його регіоні¹⁴. Нині українські історики ґрунтовніше вивчають перший

¹⁰ Луцький О. Політична еліта Західної України в період утвердження сталінського тоталітарного режиму (1939–1941 рр.) / О. Луцький // Національна еліта та інтелектуальний потенціал України. Тези доповідей міжнародної наукової конференції. – Львів, 1996; Сварник І. Маловідомі сторінки з історії Золотого вересня / І. Сварник // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К.: Наукова думка, 1992. – Вип. 1. – Т. 4. – С. 401–418; Гринько О. Як нас возз'єднували / О. Гринько // За вільну Україну. – 1994. – 17 верес.

¹¹ Грицак Я. Історія нації: продовження схеми Грушевського / Я. Грицак // Михайло Грушевський і українська історична наука. – Львів, 1999. – С. 128.

¹² Брицький П. Україна у Другій світовій війні. 1939–1945 рр. / П. Брицький. – Чернівці, 1995. – 114 с.; Ковалюк В. Західна Україна на початку Другої світової війни / В. Ковалюк // УІЖ. – 1991. – № 9. – С. 30–41; Сливка Ю. Україна в Другій світовій війні: національно-політичний та міжнародно-правовий аспект / Ю. Сливка // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1997. – Вип. 3–4. – С. 3–31; Швагуляк М. “Українська карта”. Українське питання у міжнародній політиці напередодні та на початку Другої світової війни / М. Швагуляк // Дзвін. – 1990. – № 7. – С. 83–95; Руккас А. Польсько-радянський конфлікт на західноукраїнських землях (вересень–жовтень 1939 року): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. – К., 1996.

¹³ Див.: Кондратюк К., Сучасна національна історіографія новітньої історії України (1914–2009 рр.): навч. посібник / К. Кондратюк, О. Сухий. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – С. 99.

¹⁴ Вісин В. Радянський режим у Волинській області (1930–1941 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук / В. Вісин. – Львів, 1997. – С. 10; Кондратюк К. Політичні, соціально-економічні та духовні аспекти “радянізації” західних областей України у 1939–1941 роках / К. Кондратюк //

період Другої світової війни 1939–1941 рр., де домінують дві теми – оцінки “вересня 1939 р.” та “радянського режиму 1939–1941 рр.”¹⁵.

Перші в Україні праці про історію національно-визвольного руху у роки німецько-радянської війни 1941–1945 рр., зокрема історії УПА, опубліковано у першій половині 1990-х років. Ю. Киричук, О. Баган, В. Іванишин, Р. Зварич, Г. Дем’ян, В. Сергійчук, А. Дуда і В. Старик ставили перед собою завдання ознайомити українську громадськість із визвольним рухом, тому їхні дослідження мали популяризаторський характер¹⁶.

Аналогічний стиль викладу характерний також для праць М. Ковалю, А. Чайковського та ін.¹⁷ Водночас дослідники намагалися з’ясувати складні теми визвольного руху. Йдеться передусім про суперечності всередині українського політичного табору, український колабораціонізм та діяльність УПА й інших національних військових структур. У цей період в українському гуманітарному просторі з’являється наукова література з діаспори, яка стосувалася національно-визвольного руху періоду Другої світової війни. Передовсім праця В. Косика “Україна і Німеччина у Другій світовій війні”¹⁸, розвідки З. Книша¹⁹, В. Вериги²⁰,

1939 рік в історичній долі України і українців: Матеріали міжнар. наук. конф. 23–24 вересня 1999 р. – Львів, 2001. – С. 29.

¹⁵ Особливе місце в сучасній історіографії проблеми займає книга М. Кучерепи та В. Вісина “Волинь: 1939–1941 рр.”, де на підставі архівних документів та матеріалів, інших джерел висвітлюються процеси становлення і функціонування радянських адміністративних органів, соціально-економічних перетворень, зміни в галузі освіти, науки, культури та духовній сфері на території Волинської області у 1939–1941 рр. Значна увага приділена національно-визвольному рухові й опору радянській тоталітарній системі. В книзі також вміщено оригінальні документи, що розкривають суть сталінського режиму в краї (*Кучерепа М.* Волинь: 1939–1941 рр. Навчальний посібник / М. Кучерепа, В. Вісин. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. – 486 с.). У монографії львівського історика І. Гавриліва “Західна Україна у 1921–1941 роках. Нарис історії боротьби за державність” початковому періоду Другої світової війни присвячено окремих розділ, який автор розглядає як етап спроби відновлення і утвердження Української держави (*Гаврилів І.* Західна Україна у 1921–1941 роках: нарис історії боротьби за державність: монографія / І. Гаврилів. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 472 с.).

¹⁶ *Киричук Ю.* Історія УПА / Ю. Киричук. – Тернопіль, 1991; *Баган О.* Націоналізм і націоналістичний рух / О. Баган. – Дрогобич, 1994; *Іванишин В.* Нація, державність, націоналізм / В. Іванишин. – Дрогобич, 1992; *Зварич Р.* Воля до справедливості. Філософічні основи українського націоналізму / Р. Зварич. – К.; Мюнхен, 1992; *Дем’ян Г.* Проти нацистських окупантів / Г. Дем’ян // Військо України. – 1993. – № 10. – С. 102–107; *його ж.* Сколівщина у повстанському русі ОУН і УПА 1940–1960 років // Воля і Батьківщина. – 1996. – № 1. – С. 56–71; *його ж.* Сколівщина у повстанському русі ОУН і УПА 1940–1960 років // Воля і Батьківщина. – 1996. – № 2. – С. 48–63; *його ж.* Краєзнавче дослідження повстанського руху на Сколівщині // Державність. – 1991. – № 3. – С. 61–65; *його ж.* Повстанська Голгофа // Хвилі Стрия. – Стрий, 1995. – С. 115–143; *Сергійчук В.* Радянські партизани про ОУН–УПА / В. Сергійчук // Самостійна Україна. – 1994. – Липень–вересень. – С. 15–20; *його ж.* Діяльність оунівського підпілля на Сході України // Україна у Другій світовій війні. – К., 1995. – С. 193–196; *Дуда А.* Буковинський курінь в боях за українську державність / А. Дуда, В. Старик. – Чернівці, 1995.

¹⁷ *Коваль М.* ОУН–УПА і “Третій рейх” / М. Коваль // Політика і час. – 1991. – № 6. – С. 18–24; *Чайковський А.* Невідома війна / А. Чайковський. – К.: Дніпро, 1994. – 204 с.

¹⁸ *Косик В.* Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1992. – 730 с.

¹⁹ *Книш З.* Декалог українського націоналіста / З. Книш // У 90-ліття Зиновія Книша. – Вінніпег, 1996. – С. 21–44; *його ж.* Ярослав Барановський. – Париж, 1990.

²⁰ *Верига В.* Втрати ОУН в часі Другої світової війни / В. Верига. – Торонто, 1991; *його ж.* Дорогами Другої світової війни. – Торонто, 1980.

П. Потічного²¹, Р. Колісника²² та ін. Згодом були перевидані книга відомого діяча ОУН Миколи Лебедя “УПА”²³, дослідження А. Бедрія²⁴ та ін. У дрогобицькій видавничій фірмі “Відродження” з’явилося репринтне видання Д. Соловоя “Голгота України”²⁵ та перевидання опублікованої у Мюнхені в 1978 р. праці С. Бандери “Перспективи Української Революції”²⁶.

Особливе значення для дослідження національно-визвольного руху мала популяризація творів Петра Мірчука та Льва Шанковського, які заклали основи вивчення цієї тематики в діаспорі²⁷. У цей же період популяризувалися твори С. Мечника, А. Бедрія, В. Маркуся, В. Зеленого та ін.²⁸

Діаспорні видання стали важливою джерельною базою для наступних історіографічних пошуків в Україні.

Новий етап дослідження національно-визвольного руху пов’язують з монографією І. Біласа “Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953). У 2 кн.”²⁹, автор якої опирався на документи із архівів НКДБ–МДБ–КДБ та НКВС–МВС і сучасні здобутки історіографії³⁰.

²¹ *Потічний П.* Політична думка українського підпілля. 1943–1951 / П. Потічний // Зустрічі. – 1991. – № 2. – С. 137–147.

²² *Колісник Р.* Військова Управа та українська дивізія “Галичина” / Р. Колісник. – Торонто, 1990.

²³ *Лебедь М.* УПА / М. Лебедь. – Дрогобич, 1993.

²⁴ *Бедрій А.* Борець і мученик за Україну – д-р Володимир Горбовий / А. Бедрій. – Дрогобич, 1995.

²⁵ *Соловей Д.* Голгота України / Д. Соловей. – Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 1993. – Ч. 1. Московсько-большевицький окупаційний терор в УРСР між Першою і Другою світовою війною. – 288 с.

²⁶ *Бандера С.* Перспективи Української Революції. Репринтне вид. / С. Бандера. – Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 1998. – 656 с.

²⁷ *Мірчук П.* Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовості / П. Мірчук. – Нью-Йорк; Торонто, 1961; *його ж.* Нарис історії ОУН. – Т. 1; *його ж.* За чистоту позицій українського визвольного руху. – Мюнхен, 1955; *його ж.* Революційний змаг за УССД: У 2 т. – Нью-Йорк; Торонто; Лондон, 1985–1987. – Т. 1–2; *його ж.* Роман Шухевич. – Нью-Йорк; Торонто; Лондон, 1970; *Шанковський Л.* УПА на Підгаєччині. Підгаєцька земля / Л. Шанковський. – Нью-Йорк; Торонто, 1980. – С. 229–229; *його ж.* Дії УПА на Золочівщині // Золочівщина: її минуле і сучасне. – Нью-Йорк, 1982. – С. 540–544; *його ж.* Українська повстанська армія // Історія українського війська. – Вінніпег, 1953. – С. 784–793.

²⁸ *Мечник С.* У боротьбі проти московської агентури / С. Мечник. – Мюнхен, 1980; *його ж.* Нескорені. – Лондон, 1965; *його ж.* За нашу незалежність. – Мюнхен, 1990; *Бедрій А.* ОУН і УПА / А. Бедрій. – Нью-Йорк; Лондон; Мюнхен; Торонто, 1983; *Маркусь В.* Українські політичні партії на еміграції в 1945–1955 роках / В. Маркусь // Сучасність. – 1984. – Ч. 10. – С. 64–79; *його ж.* Українські політичні партії на еміграції в 1945–1955 роках (II) // Сучасність. – 1984. – Ч. 12. – С. 66–81; *Зелений В.* Українське юнацтво у вирі Другої світової війни / В. Зелений. – Торонто, 1965.

²⁹ *Білас І.* Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953. У 2-х кн. / І. Білас. – К., 1994.

³⁰ Автор стверджував, що внаслідок масових арештів та фізичного винищення населення, а також примусового виселення радянські каральні органи очистили територію Західної України від небажаних тоталітарному режимові осіб, насамперед активних учасників національно-визвольного руху. До кінця 1944 р. в західних областях України було вбито 57,4 тис. осіб та виселено 4744 родини, або 13 320 осіб, а в 1947 р. кількість виселених відповідно становила 26 332 та 77 791 тис. Див.: *Білас І.* Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953 / І. Білас. – Кн. 1. – С. 270, 284. Незважаючи на це, у західних областях України збройний рух опору радянському тоталітарному режимові тривав аж до початку 50-х років. Див.: *Кондратюк К.* Сучасна національна історіографія новітньої історії України (1914–2009): Навч. посібник / К. Кондратюк, О. Сухий. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – С. 135.

Надзвичайно важливими для осмислення та наукового аналізу процесів національно-визвольної боротьби періоду Другої світової війни були публікації Анатолія Кентія. Грунтувалися вони на значній джерельній базі. Дослідник фахово аналізує боротьбу ОУН та УПА в роки Другої світової війни. А. Кентій наголошував, що УПА створено навесні 1943 р., а дата 14 жовтня 1942 р. фігурує з політичних міркувань, він спростовує твердження щодо “німецького походження УПА” та ін.³¹ Публікації А. Кентія були важливими, оскільки на підставі цих матеріалів і висновків створювали інформаційні доповідні записки для Верховної Ради України щодо реабілітації ОУН–УПА у вищому законодавчому органі держави³².

Певний науковий і громадський резонанс викликали публікації В. В’ятровича³³, К. Курилишина³⁴, англomовний переклад праці Б. Боцюрківа, виданий в Українському католицькому університеті у Львові³⁵, матеріали наукової конференції, присвяченої Роману Шухевичу³⁶. Зміна ідеологічних орієнтирів у середовищі вищого українського керівництва на початку 2000-х років, зміцнення впливу російського чинника і місцевих лівих та антинаціональних сил спричинили посилення у суспільстві тенденцій до перегляду національної історії. Тому як окрему проблему почали розглядати питання дефініції війни – одні вчені називали події 1941–1945 рр. радянсько-німецькою війною³⁷, інші німецько-радянською³⁸, значна група істориків використовувала визначення – Велика вітчизняна війна³⁹. Дискусія

³¹ Див.: *Кондратюк К.* Галичина і Волинь у роки Другої світової війни (1939–1945): Навч. посібник / К. Кондратюк. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С. 9.

³² *Кентій А.* Нариси історії Організації українських націоналістів у 1941–1942 рр. / А. Кентій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 195 с.; *його ж.* Українська повстанська армія в 1942–1943 рр. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 285 с.

³³ *В’ятрович В.* Ставлення ОУН до євреїв: формування позиції на тлі катастрофи / В. В’ятрович. – Львів: Видавництво “Мс”, 2006. – 144 с.

³⁴ *Курилишин К.* Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.): за матеріалами україномовної легальної преси: монографія / К. Курилишин. – Львів, 2010. – 328 с.

³⁵ *Боцюрків Б.* Українська Греко-Катлицька Церква і Радянська держава (1939–1950) / Б. Боцюрків. [Пер. з англ. Н. Кочан, за ред. О. Турія]. – Львів: Вид-во УКУ, 2005. – 268 с.

³⁶ Роман Шухевич: постать на тлі доби Воюючої України. – Тернопіль: Ідея і чин України, 2005. – 336 с. (Збірник доповідей учасників конференції “Роман Шухевич: постать на тлі доби Воюючої України”, яка відбулася 28–29 вересня 2000 р. в Тернополі).

³⁷ У виданні вчених Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича використано дефініцію – “радянсько-німецька війна” (розділ підготував К. Науменко). Див.: *Історія України.* – 3-тє вид. перероб. і доп. / [відп. ред. Ю. Сливка; керівник авт. кол. Ю. Зайцев]. – Львів: Світ, 2002. – С. 315–340. Аналогічно подію називав львівський дослідник військової техніки А. Харук у розділі “Авіаційна промисловість України напередодні та на початку радянсько-німецької війни – мобілізація та евакуація”. Див.: *Харук А.* Нарис історії авіаційної промисловості України (1910-ті – 1980-ті рр.): Монографія / А. Харук. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2010. – С. 153–166.

³⁸ У навчальному посібнику “Новітня історія України. 1914–2008 рр.”, підготовленому моїми колегами з кафедри новітньої історії України Львівського національного університету ім. І. Франка – К. Кондратюком, Г. Боднар, В. Качмарем, В. Голубком вживається термін “німецько-радянська війна”. – Див.: *Кондратюк К.* Початок німецько-радянської війни. Поразки Червоної армії та їх причини в 1941–1942 рр. // *Новітня історія України. 1914–2008 рр.:* навч. посіб. / К. Кондратюк, Г. Боднар, В. Качмар, В. Голубко. – К.: Знання, 2001. – С. 211–223.

³⁹ Дослідники з Інституту історії України НАН України називають подію “Великою Вітчизняною війною”. Див.: *Історія України.* – 3-є вид. доп. / [ред. В. Смолій]. – К., 2002.

щодо назви цієї історичної події – “Велика вітчизняна війна” загострилася після публікації Романа Сербина у журналі “Сучасність” в 2001 р. Дослідник назвав радянське визначення події міфом, а використання українськими істориками цього терміна спробою цей міф українізувати. Р. Сербин зазначив, що міф про “Велику Вітчизняну війну” був породжений самим радянським тоталітарним режимом, а офіційна ідеологія використовувала його для посилення централізаторської політики Москви⁴⁰. На думку вченого, тоталітарний міф не може сприяти побудові Української незалежної держави.

У виданні “Історія України: нове бачення: У 2 т.”, опублікованому у 1995 р. за редакцією В. Смолія, Друга світова війна означена як “Тотальна війна на знищення”, початковий період Другої світової війни 1939–1941 рр. як “Українське суспільство у 1939–1941 рр.”, “радянсько-німецький альянс і возз’єднання західноукраїнських земель у складі УРСР”, “Наростання загрози нацистської агресії. Стан обороноздатності СРСР”. Відповідно події 1941–1945 рр. висвітлені у підрозділі: “Напад Німеччини й оборонні бої 1941–1942 рр.” та ін. Автор розділу М. Коваль оминає дефініції, що ніяк не можна пояснити задекларованим у назві книги “новим баченням”⁴¹.

Наведемо ще один аргумент. Професор Ю. Сливка у ґрунтовній науковій статті “Україна в Другій світовій війні” виділяє розділ – “Україна в роки радянсько-німецької війни”, а штучні дискусії щодо термінів “вітчизняна війна”, “визволення”, “перемога” та ін. вважає надуманими і безпідставними. Водночас дослідник зазначає, що в Червоній армії, УПА, партизанських та інших збройних загонах, чехо-словацькій, американській та канадській арміях, в русі Опору країн Європи – Франції, Італії, Югославії, Чехії, Словаччині, Угорщині та інших – брали участь понад 5 млн українців і всі вони прагнули захистити Україну й світ від фашистського поневолювача. Тому для них усіх та війна була вітчизняною, а розгром фашистської Німеччини та її союзників цілком закономірно сприймався як визволення і велика перемога, здобута надлюдськими зусиллями і величезними жертвами. А те, що це було не повне визволення і не справжня перемога, а тільки етап, але винятково важливий і неминучий на шляху до реального визволення й остаточної перемоги, – теж аксіома⁴².

Чимало запитань можна адресувати авторам шкільного підручника для 11 кл. середньої школи – Ф. Турченку, П. Панченкові, С. Тимченку. Наприклад, у параграфі “Україна під час Другої світової війни. Велика Вітчизняна війна (1939–1945)”. (Див.: с. 4; с. 68) відсутня аргументація як щодо терміна “Велика Вітчизняна війна”, так і щодо хронологічного відрізка – 1939–1945 рр.”. У самому ж тексті підручника поняття “Велика Вітчизняна війна” вжито лише у підсумковому параграфі: “Воєнні дії на території України тривали з першого дня німецько-радянської війни до 28 жовтня 1944 р., тобто 3 роки і 4 місяці з загальних 3 років 11 місяців Великої Вітчизняної

⁴⁰ Див.: Сучасність. – 2001. – № 6. – С. 63–64; Кондратюк К. Сучасна національна історіографія новітньої історії України (1914–2009 рр.): Навч. посібн. / К. Кондратюк, О. Сухий. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – С. 102–103.

⁴¹ Історія України: нове бачення: у 2 т. / [ред. В. Смолій]. – К., 1995. – С. 281–328.

⁴² Сливка Ю. Україна в Другій світовій війні: національно-політичний та міжнародно-правовий аспекти / Ю. Сливка // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. наук. праць. – Львів, 1997. – Вип. 3–4. – С. 28–29.

війни. В одному реченні вжито поняття “німецько-радянська війна” і “Велика Вітчизняна війна”, але обидві дефініції подані юному читачеві без пояснень⁴³.

Сучасний етап вивчення національно-визвольного руху післявоєнного часу, передусім історії ОУН та УПА, пов’язаний з діяльністю Центру досліджень визвольного руху, який з 2003 р. розпочав видання наукових збірників, де публікують документи, дослідження, спогади, які стосуються національно-визвольних змагань. У редакційну раду збірника увійшли професори Я. Дашкевич, В. Косик, В. Сергійчук, Ю. Сливка, В. Штойко та молоді дослідники В. В’ятрович, М. Посівнич, М. Романюк. До 2011 р. опубліковано 16 збірників.

Історики Центру досліджень визвольного руху виділяють два етапи в сучасному вивченні історії ОУН і УПА: перший – з кінця 1980-х до середини 1990-х років. Цей етап, на думку дослідників, був недостатньо критичним щодо аналізу джерел та історіографії (насамперед діаспорної), фахівці щоразу виявляли невідомі архівні матеріали; другий етап розпочався від середини 1990-х. Він означений застосуванням критичних підходів до історії ОУН–УПА, певним її переосмисленням та стабілізацією джерельної бази⁴⁴.

Важливим для сучасної української історіографії є розділ “Огляди і рецензії” наукового збірника “Український визвольний рух”, у ньому публікують принципові оцінки сучасних досліджень⁴⁵. Особливо актуальною для української і міжнародної суспільності стала серія наукових оглядів про польсько-українське протистояння на Волині в роки Другої світової війни⁴⁶. Науковці з Центру дослідження визвольного руху зосередили увагу передусім на вивченні організаційних та ідеологічних аспектів діяльності ОУН та її структур у міжвоєнній Польщі та в часі Другої світової

⁴³ Див.: *Турченко Ф.* Новітня історія України (1939 – початок ХХІ ст.): Підручник для 11-го кл. серед. загальноосвіт. навч. закл. – 5-те вид. доопр. і допов. / Ф. Турченко, П. Панченко, С. Тимченко. – К.: Генеза, 2007. – С. 4, 68–69.

⁴⁴ *Грицьків Р.* Історіографічне значення матеріалів міжнародних семінарів “Україна–Польща: важкі питання” у дослідженні історії Української повстанської армії періоду Другої світової війни / Р. Грицьків // Український визвольний рух. – Львів: Видавництво “МС”, 2003. – 36. 1. – С. 201; *Дашкевич Я.* Україна вчора і нині. Нариси, виступи, есе / Я. Дашкевич. – К., 1993. – С. 26–32; *Кагуй П.* Матеріали до історії УПА, ОУН у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України / П. Кагуй // Україна в минулому / [ред. кол. Я. Дашкевич, М. Капраль, І. Скочиляс]. – К.; Львів, 1993. – Вип. 3. – С. 7–9.

⁴⁵ Повідомлення і рецензії: В’ятрович В. [рец. на кн.]: Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто; Львів, 2004. – Т. 41: Кирило Осьмак – президент УГВР. Документи і матеріали. – 880 с. // Український визвольний рух. – Львів, 2005. – 36. 5. – С. 231–232; *Косик В.* Гарвард патрує ненаукові методи історичного дослідження / В. Косик // Український визвольний рух. – Львів, 2003. – 36. 1. – С. 176–189.

⁴⁶ *Грицьків Р.* Польська історіографія українсько-польського збройного конфлікту часів Другої світової війни / Р. Грицьків // Український визвольний рух. – Львів, 2003. – 36. 2: Українсько-польський конфлікт під час Другої світової війни. – С. 148–170; *Марчук І.* [рец. на кн.]: *Siemaszko W.* Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945 / W. Siemaszko, E. Siemaszko. – Warszawa, 2000. – Т. 1. – С. 1–1000; Т. 2. – С. 1001–1440 // Там само. – С. 171–180; *Грицьків Р.* [рец. на кн.]: Волинь 1943. Боротьба за землю // “І”. – 2003. – Квітень. – № 28. – 339 с. // Там само. – С. 181–188; *В’ятрович В.* [рец. на кн.]: Волинь і Східна Галичина. 1943–1944. Путівник по польських та українських архівних джерелах. – Варшава; К., 2003. – Т. 1. – 288 с. // Там само. – С. 189–192.

війни⁴⁷. Окремі праці узагальнюють теоретичний рівень та політичну доктрину ОУН передвоєнного часу та періоду війни⁴⁸. З'явилися публікації про стосунки лідерів та членів ОУН із Греко-католицькою церквою і місцевим духовенством⁴⁹.

Деякі видання “Українського визвольного руху” є тематичними. Випуски стосуються українсько-польського конфлікту під час Другої світової війни⁵⁰, боротьби народів Центрально-Східної Європи проти тоталітарних режимів у ХХ ст.⁵¹, постатям Романа Шухевича (у збірнику вміщено публікації: Р. Шухевич (“Б. Федорович” – псевдо Романа Шухевича), “Юрко Березинський (з життя бойовика)”); Р. Шухевич (під псевдом “Чагар”) – “Про рейди”; Р. Шухевич (під псевдом “Ча-

⁴⁷ *Посівнич М.* Формування військової доктрини ОУН / М. Посівнич // Український визвольний рух. – Львів, 2003. – Зб. 1. – С. 34–44; *Дарованець О.* Організаційний стан та діяльність Луцького повіту ОУН в 1937–1938 роках / О. Дарованець // Там само. – С. 45–56; *Посівнич М.* Ставлення ОУН до Польщі у міжвоєнний період / М. Посівнич // Український визвольний рух. – Львів, 2003. – Зб. 2. – С. 39–52; *Дарованець О.* Боротьба Організації Українських Націоналістів проти асиміляційно-репресивної політики польської влади щодо українців Волині (1929–1939) / О. Дарованець // Там само. – С. 53–73; *Дарованець О.* Протимонопольна акція ОУН на Волині в міжвоєнний період / О. Дарованець // Український визвольний рух. – Львів, 2005. – Зб. 5. – С. 97–117; *Деревінський В.* Деякі аспекти ідейних засад ОУН 1920–1930-х рр. / В. Деревінський // Український визвольний рух. – Львів, 2006. – Зб. 6. – С. 83–94; *Кучерук О.* Дмитро Андрієвський і процес підготовки Першого Конгресу Українських Націоналістів 1929 р. / О. Кучерук // Український визвольний рух. – Львів, 2006. – Зб. 8. – С. 75–101; *Гаврилюк І.* Євген Коновалець і розкол в ОУН / І. Гаврилюк // Там само. – С. 118–129; *Посівнич М.* Форми та методи агітаційно-пропагандистської діяльності ОУН у 1929–1939 рр. / М. Посівнич // Український визвольний рух. – Львів, 2007. – Зб. 9. – С. 61–78; *В'ятрович В.* До проблеми формування ідейно-програмових засад українського визвольного руху 1920-х – 1950-х рр. / В. В'ятрович // Там само. – С. 125–137; *Посівнич М.* Військово-політична діяльність Романа Шухевича в УВО–ОУН у 1923–1938 рр. / М. Посівнич // Український визвольний рух. – Львів, 2007. – Зб. 10: До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича. – С. 159–170; *Пагіря О.* Воєнно-політична діяльність ОУН у Закарпатті (1929–1939) / О. Пагіря, М. Посівнич // Український визвольний рух. – Львів, 2009. – Зб. 13. – С. 45–88; *Посівнич М.* Бойові акції ОУН в 1929–1939 рр. / М. Посівнич // Український визвольний рух. – Львів, 2010. – Зб. 14. – С. 33–56; *Яців А.* Харизма в ідеології Організації Українських Націоналістів (1920–1930-ті рр.) / А. Яців // Там само. – С. 91–108; *Зайцев О.* “Інтегральний націоналізм” як теоретична модель для дослідження українського націоналістичного руху / О. Зайцев // Український визвольний рух. – Львів, 2011. – Зб. 15. – С. 5–26; *Конюхов С.* Особливості формування соціально-економічної програми Організації Українських Націоналістів у 1920-х – 1930-х рр. / С. Конюхов // Український визвольний рух. – Львів, 2011. – Зб. 16: До 120-ліття з дня народження Євгена Коновальця. – С. 141–149; *Ткач Д.* Соціальна проблематика на Першому конгресі українських націоналістів / Д. Ткач // Там само. – С. 150–161.

⁴⁸ *Деревінський В.* Концепція ОУН фронту спільної боротьби поневолених народів / В. Деревінський // Український визвольний рух. – Львів, 2005. – Зб. 4: Боротьба народів Центрально-Східної Європи проти тоталітарних режимів у ХХ столітті. – С. 43–51.

⁴⁹ *Стефанів В.* Дискусія між Греко-Католицькою Церквою та Організацією Українських Націоналістів про актуальні проблеми розвитку українського суспільства в 1920-х – 1930-х роках / В. Стефанів // Український визвольний рух. – Львів, 2008. – Зб. 12. – С. 23–48; *Стефанів В.* Греко-Католицька Церква та її духовенство в українському визвольному русі міжвоєнного періоду / В. Стефанів // Український визвольний рух. – Львів, 2010. – Зб. 14. – С. 57–72.

⁵⁰ Український визвольний рух. – Львів, 2003. – Зб. 2: Українсько-польський конфлікт під час Другої світової війни. – 194 с.

⁵¹ Український визвольний рух. – Львів, 2005. – Зб. 4: Боротьба народів Центрально-Східної Європи проти тоталітарних режимів у ХХ столітті. – 272 с.

гар”) – “Бої в лісі”; фундаментальна праця Р. Шухевича (опублікована під псевдом “Генерал Тарас Чупринка”) – “До генези Української Головної Визвольної Ради”; документи про листування членів Проводу ОУН (листопад 1944 – травень 1945); спогади охоронця Романа Шухевича Михайла Зайця (“Зенка”); статті про життя та діяльність Романа Шухевича, а також історіографічні огляди та рецензії у контексті його діяльності⁵²; та Євгена Коновальця (публікація на підставі матеріалів Всеукраїнської наукової конференції “Постать на тлі епохи: до 120-ліття з дня народження Євгена Коновальця”, проведеної Центром дослідження визвольного руху, Львівським національним університетом імені Івана Франка та Інститутом українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України 15 червня 2011 р. у Львові за підтримки Ювілейного комітету з відзначення Року Євгена Коновальця)⁵³.

У збірнику опубліковано матеріали про формування структурними підрозділами УПА та УГВР умов для діяльності фінансової системи українських підпільних організацій⁵⁴. Окремі публікації у виданні стосуються символіки національно-визвольного руху⁵⁵.

Українська історіографія національно-визвольного руху пройшла шлях від системного нагромадження джерельних матеріалів до осмислення боротьби збройного підпілля. Розширено тематичний спектр досліджень, зокрема розкрито діяльність радянської карально-репресивної системи в Україні, подано історико-правову оцінку подій, з’ясовано ідеологічну і практичну складову українського самостійницького руху, висвітлено функціонування націоналістичних з’єднань і груп та їх боротьбу з радянським карально-репресивним апаратом⁵⁶.

⁵² Український визвольний рух. – Львів, 2011. – 36. 16: До 120-річчя від дня народження Євгена Коновальця. – 320 с.

⁵³ Український визвольний рух. – Львів, 2003. – 36. 2. – С. 53–73;

⁵⁴ Лехнюк О. Нововіднайдені бофони УПА / О. Лехнюк // Український визвольний рух. – Львів, 2003. – 36. 1. – С. 165–169.

⁵⁵ Сова А. Символіка українського пожежно-спортивного товариства “Січ”: генеза та історія / А. Сова // Український визвольний рух. – Львів, 2003. – 36. 1. – С. 215–230; Сова А. Актуальні питання вивчення символіки українських молодіжних організацій Галичини кінця XIX – першої третини XX ст. / А. Сова // Український визвольний рух. – Львів, 2007. – 36. 9. – С. 157–180; Сова А. [рец. на кн.]: Слободянюк М. Військова символіка України Відродження з попелу. – К.; Львів, 2005. – 144 с. // Український визвольний рух. – Львів, 2003. – 36. 6. – С. 255–256; Манзуренко В. Лицарі срібного хреста заслуги / В. Манзуренко // Український визвольний рух. – Львів, 2006. – 36. 8. – С. 277–302; Манзуренко В. Лицарі найвищих бойових нагород УПА в наказах ГВШ / В. Манзуренко // Український визвольний рух. – Львів, 2006. – 36. 7. – С. 267–288; Манзуренко В. Роль Романа Шухевича у створенні нагородної системи УПА / В. Манзуренко // Український визвольний рух. – Львів, 2007. – 36. 10: До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича. – С. 313–322; Манзуренко В. Пам’ятна відзнака “Рейд УПА в Румунію 1949–2009” / В. Манзуренко // Український визвольний рух. – Львів, 2010. – 36. 14. – С. 213–218; Манзуренко В. Пам’ятна відзнака “Рушпір 1945–2010” / В. Манзуренко // Український визвольний рух. – Львів, 2011. – 36. 15. – С. 331–338.

⁵⁶ Див.: Лисенко О. Дослідження історії Другої світової війни в сучасній Україні: основні тенденції та перспективи О. Лисенко // УІЖ. – 2011. – № 4. – С. 194; Веденєв Д. Україна у Другій світовій війні: деякі питання теорії, методології й суспільних рефлексій / Д. Веденєв, О. Лисенко // УІЖ. – 2010. – № 3. – С. 29; Лисенко О. Проблематика Другої світової війни у сучасних вітчизняних військово-історичних дослідженнях / О. Лисенко, В. Грицак // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. – К., 2009. – № 15. – С. 245.

Особливе місце у джерелознавчому забезпеченні сучасних досліджень національно-визвольного руху часів Другої світової війни займає видання “Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В. В’ятрович. – Т. 1. Війна під час війни. 1942–1945. – Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. – 792 с; Т. 2. Війна після війни. 1945–1947. – Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. – 576 с.”. Дослідник В. В’ятрович опублікував документи українського підпілля про польсько-українські відносини 1942–1947 рр., з’ясувавши складні стосунки, висвітлив спроби переговорів та налагодження співпраці між українським та польським підпіллям. Унікальні джерела: звіти мережі ОУН та відділів УПА, інструкції та накази, протоколи Служби безпеки введено в науковий обіг. Більшість матеріалів опубліковано вперше.

В. В’ятрович розглядає польсько-українські відносини у 1942–1947 рр. як Другу польсько-українську війну*. Історик зазначає, що Друга польсько-українська, як і сербсько-хорватська, була війною у війні, що визначало особливості її перебігу та поведінку основних учасників. Для українського визвольного руху, представленого ОУН та УПА, вона була іншою, порівняно з тією, яку він вів проти німецьких окупаційних сил чи радянських партизанів⁵⁷.

Аналізуючи рівні конфлікту, В. В’ятрович цитує Ярослава Грицака: “У подіях на Волині навесні–влітку 1943 року маємо справу з кількома факторами: “макровоїною” між нацистською та советською державно-військовими над потугами, “мікровоїною” між польським, українським і радянським підпіллям, мала громадянська війна між різними групами в українському підпіллі (як-от протистояння між бандерівцями, бульбівцями і мельниківцями чи конкуренція за владу в УПА між галицькою і волинською групами), селянська війна за землю і, зрештою, елементарне бандитське шумовиння, котре паразитувало на війні й котрого було багато у волинських лісах. Доречно також згадати винищення нацистами волинських євреїв, яке хоч і не мало прямого впливу на різню 1943 р., але непрямо привело до страшного знецінення людського життя у свідомості багатьох волинян”⁵⁸.

Загострилися дискусії українських і польських істориків щодо Волинської трагедії 1943 р. після публікації книги Владислава і Єви Семашків. Книга викликала неоднозначні відгуки науковців. Якщо польські історики переважно відзначали дослідження, називаючи його фундаментальним, то українські критично аналізували розвідку, виявивши цілий ряд неточностей і перебільшень⁵⁹.

* В. В’ятрович стверджує, що перші публікації документів щодо Другої польсько-української війни з’явилися ще в комуністичні часи за межами залізної завіси. У Лондоні опубліковано фундаментальний 6-томний збірник “АП у документах”, у Торонто започатковано багатотомну серію “Літопис Української Повстанської Армії”. Фундаментальним виданням, без сумніву, є збірник документів “Поляки і українці між двома тоталітарними режимами” (Див.: Поляки і українці між двома тоталітарними системами. 1942–1945. – Варшава; К., 2005. – Т. 1–2), підготовлений спільною польсько-українською робочою групою в рамках документальної серії “Польща і Україна в 1930–1940 роках ХХ століття”; Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / [відп. ред. та упоряд. В. В’ятрович]. – Львів, 2011. – Т. 1: Війна під час війни. 1942–1945. – С. 25.

⁵⁷ Польсько-українські стосунки... – Т. 1. – С. 34.

⁵⁸ *Грицак Я.* Наше і дуже наше горе / Я. Грицак // Критика. – 2003. – № 7–8; Цит. за: Польсько-українські стосунки... – Т. 1. – С. 35.

⁵⁹ Польсько-українські стосунки... – Т. 1. – С. 23.

Польська громадськість та владні чинники підтримали Семашків, що спричинило претензії до української сторони за “різню 1943 року”. З приводу ситуації, що склалася, професор Я. Дашкевич писав: “У 1993 р. Польща не почувалася настільки сильною, щоб вимагати від України “відзначення Волинської різни”. Не була сформована антиукраїнська коаліція для підтримки Польщі, розстановка сил в Україні залишалася невизначеною. У 2002–2003 рр. ситуація змінилася. Польщу підтримали німці й росіяни, бо самі спричинилися до дестабілізаційних процесів в Україні. Отже, річницю подій на Волині було використано не для вшанування померлих, а для політичного реваншу”⁶⁰.

Водночас з’явилися публікації, де польська сторона була представлена не лише в ролі “скривдженої” українцями. Дослідник І. Ільюшин зазначав, що польське підпілля на західноукраїнських землях не було якимось єдиним і цілісним організмом. Діяла конспіративна мережа АК, яка готувалася до здійснення плану “Буря”, і паралельно з нею сформовано бази самооборони, партизанські загони, які в один і той самий час в одному місці могли співпрацювати з німцями, угорцями або радянськими партизанами, а в іншому місці могли вести з ними боротьбу⁶¹.

Засадничою ідеєю для українських істориків у трактуванні подій 1943 р. на Волині стала теза про “галицько-волинський вузол” українсько-польських суперечностей, який виник ще у попередні століття, який не розв’язала Польська держава у міжвоєнному часі, а ще більше загострила його, в силу чого конфлікт між українцями і поляками в часи Другої світової війни трансформувався з етносоціального в етнополітичний⁶².

Особливе місце у сучасному вивченні проблеми українсько-польських взаємин ХХ ст. відведено міжнародним семінарам “Україна–Польща: важкі питання” дослідників України та Польщі за ініціативою Світового союзу воїнів Армії Крайової та Об’єднання українців Польщі. З українського боку координаторами проекту стали історики Волинського державного університету імені Лесі Українки. Науковий редактор видань – проф. Микола Кучерепа. Науковці обговорюють найважливіші дискусійні проблеми українсько-польських стосунків міжвоєнного часу; українсько-польський міжетнічний конфлікт в роки Другої світової війни; взаємини українців і поляків повоєнного часу. В рамках семінарів було запропоновано оригінальний підхід до висвітлення проблем: українська і польська сторони готували реферат на одну й ту ж тему; після виголошення рефератів та їх обговорення і дискусій сторони приймали протокол узгоджень і розбіжностей; дискусію завершувало спільне комюніке, де відображено позиції сторін щодо тієї чи іншої проблеми.

⁶⁰ Дашкевич Я. Третій фронт у міжнародній грі в минулому і тепер / Я. Дашкевич // Український визвольний рух. – Львів, 2003. – Зб. 2: Українсько-польський конфлікт під час Другої світової війни. – С. 143.

⁶¹ Ільюшин І. Польське підпілля на території Західної України в роки Другої світової війни / І. Ільюшин // Україна–Польща: важкі питання. Матеріали II Міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини в 1918–1947 роках”. Варшава, 22–24 травня 1997 / [від. ред. М. Кучерепа]. – Варшава: “Turza”, 1998. – С. 171.

⁶² Гудь Б. Загибель Аркадії. Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів ХІХ – першої половини ХХ століття / Б. Гудь. – Львів, 2006. – С. 334–335.

У багатьох питаннях вдалося зблизити позиції сторін, зокрема на підставі відмови від “вузьконаціонального” погляду на події, спроб ширшого тлумачення фактів, врахування інтересів обох національних рухів⁶³. Проект реалізовувався протягом тривалого часу й охоплював стан дослідження та наукові підходи до вивчення українсько-польських відносин в національних історіографіях України і Польщі у кінці ХХ ст. ІХ і Х міжнародні семінари цього проекту (6–10 листопада 2001 р., Варшава) пройшли як спарені. У рамках наукового форуму відбулася дискусія з теми Акція “Вісла” та виголошено доповіді, які стосувалися питань історії українсько-польських відносин періоду Другої світової війни.

У дискусії щодо Акції “Вісла” на Варшавському семінарі професор С. Макарчук, відображаючи позицію українських істориків, зазначав, що операція була продовженням реалізації угоди від 9 вересня 1944 р. і проводилася за повної військової і політичної підтримки СРСР та його союзників. Вона завершувала переселенські процеси, задумані великими державами в ході Другої світової війни⁶⁴. Позиція польських істориків з цієї проблеми різнилася від української.

Водночас в українській історіографії депортаційні процеси розглядали у контексті нового етапу загострення україно-польських взаємин, чому сприяла евакуація українських родин із південно-східних повітів Польщі до УРСР, що здійснювалася відповідно до підписаної 9 вересня 1944 р. угоди між урядом УРСР і ПКНВ. Від середини 1945 р. виселення українців набуло примусового характеру. Озброєні загони польського населення за участю формувань місцевої поліції (члени підпілля були як у складі перших, так і других) грабували та вбивали українців⁶⁵.

Заключним етапом семінарів стали підсумкові доповіді з українського боку В. Макара “Україна–Польща: важкі питання (спроби осмислення семінарів і опублікованих матеріалів)” та з польського боку М. Клімецького “Оцінка і висновки щодо виданих томів “Україна–Польща: важкі питання”. Українські історики наголошували, що діяльність ОУН–УПА на теренах південно-східних повітів сучасної Польщі з 1939–1947 рр. однозначно засвідчила: український національно-визвольний рух на Лемківщині, Надсянні, Холмщині й Підляшші уможлилювала підтримка серед місцевого автохтонного українського населення⁶⁶. Водночас утвердилась думка, що українські самооборонні структури у ході Другої світової війни відіграли важливу

⁶³ Див.: Голубко В. Проблеми історії України другої половини ХХ століття / В. Голубко // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми / [ред. Л. Зашкільняк]. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – С. 195.

⁶⁴ Україна–Польща: важкі питання / [наук. ред. М. Кучерепа]. – Луцьк: ВМА “Терен”, 2004. – Т. 9: Матеріали ІХ і Х міжнародних наукових семінарів “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни”. Варшава, 6–10 листопада 2001 р. – С. 31.

⁶⁵ Льюшин І. Польське підпілля в південно-східних повітах сучасної Польщі у 1939–1947 роках / І. Льюшин // Україна–Польща: важкі питання / [відп. ред. М. Кучерепа]. – Луцьк, 2008. – Т. 7: Матеріали VII Міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини в під час Другої світової війни”. Луцьк, 24–26 травня 2000 р. – С. 54.

⁶⁶ Сергійчук В. Діяльність ОУН–УПА у південно-східних повітах сучасної Польщі в 1939–1947 роках / В. Сергійчук // Там само. – С. 152.

роль. Насамперед вони поширювали серед населення визвольну ідею і були специфічною формою самоорганізації українського населення окупованих теренів⁶⁷.

Певним підсумком наукового форуму “Україна–Польща: важкі питання” були слова Л. Зашкільняка на XI Міжнародному семінарі істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни” (Варшава, 26–28 квітня 2005 р.), про те, що в польській історіографії майже незалежно від волі авторів помітна традиційна для державних народів недооцінка т. зв. молодих націй. У даному випадку – української, її згуртованості та самосвідомості. А в українській історіографії теж майже на рівні підсвідомості виявляються і реалізуються дві тенденції: нехтування національним чинником на користь соціального (це советська традиція) або надання національному факторові вирішального значення (це націоналістична традиція)⁶⁸.

Сучасний етап дослідження національно-визвольного руху періоду Другої світової війни нерозривно пов’язаний із процесами післявоєнного часу. Важливою є проблема “другої радянзації” у західних областях УРСР післявоєнного часу, яка передовсім пов’язана з утвердженням колгоспного ладу на селі.

Дослідник М. Сеньків твердить, що західноукраїнське селянство не підтримувало ідеї колгоспного ладу: місцеві селяни мали сильно розвинуту психологію власника, бо ще з кінця XIX ст. виїжджали за межі краю в пошуках кращої долі; ще свіжими були спомини про колективізацію в Західній Україні у довоєнний час, яка супроводжувалася масовим терором, депортацією населення до Сибіру, Казахстану та в інші віддалені райони СРСР; у 1946–1947 рр. Східна Україна переживала черговий голод, у пошуках харчів наддніпрянці з’являлись у Галичині, виступаючи мимохіть агітаторами проти колгоспного ладу; активну пропаганду проти колективізації вели ОУН–УПА, спираючись на підтримку населення⁶⁹.

Принципово важливим для оцінки колективізації у західних областях України є висновок істориків О. Рубльова і Ю. Черченка: у регіоні сталінському режиму не вдалося розколоти селянство за класовою ознакою, створити той актив, який здійснював свого часу колективізацію на Сході України. На західноукраїнських землях не було такого соціального розшарування населення, як на Наддніпрянщині, тут бракувало заможного селянства. Проте й бідняки здебільшого не підтримували ідею колективізації, а тому не вдалося створити бідняцьких організацій на зразок комнезамів⁷⁰.

Історики акцентують на суттєвому розходженні між темпами колективізації та реалізацією завдань, спрямованих на організаційно-господарське зміцнення артільей. У час завершення колективізації у квітні 1950 р. на республіканському рівні було прийнято рішення про організаційну та технічну реконструкцію колгоспів західних областей. Застосовували такі методи організаційно-господарського

⁶⁷ Бондаренко К. Діяльність українських загонів самооборони на Волині, Буковині та у Галичині в роки Другої світової війни / К. Бондаренко // Україна–Польща: важкі питання / [відп. ред. М. Кучереп]. – Варшава: “Tyzsa”, 1998. – Т. 3: Матеріали III Міжнародного семінару істориків “Українсько-польські стосунки в роки Другої світової війни”. Луцьк, 20–22 травня 1998 р. – С. 29.

⁶⁸ Україна–Польща: важкі питання... – Т. 9. – С. 13.

⁶⁹ Сеньків М. Західноукраїнське село: насильницька колективізація 1940-х років / М. Сеньків // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 7: Збірник на пошану професора Юрія Сливки. – С. 488–489.

⁷⁰ Рубльов О. Згадка про сумні роковини / О. Рубльов, Ю. Черченко. – К.: Інститут історії АН УРСР, 1990. – С. 9.

зміцнення господарств, які були сформульовані у попередніх рішеннях загальносоюзних і республіканських органів. Виняток зроблено лише для економічно слабких колгоспів гірських і передгірських районів⁷¹.

Колективізація в західних областях УРСР повинна була утвердити тоталітарну систему, а також підірвати соціально-економічну основу діяльності ОУН–УПА в регіоні.

Історик М. Сеньків стверджує, що загони УПА і підпілля ОУН чинили відчайдушний опір утвердженню колгоспного ладу і радянської влади. Протягом 1945 р., незважаючи на втрати – 9 тис. вбитими і близько 24 тис. полоненими, загони УПА здійснили понад 3 тис. збройних акцій. Тільки на Львівщині було вбито близько 5 тис. енкаведистів, бійців винищувальних частин, партійних, комсомольських і радянських функціонерів та інших вихідців зі східних теренів, що приїжджали утверджувати радянську владу в Західній Україні. По суті, у перші повоєнні роки ця влада функціонувала лише в містах і містечках, а села контролювало українське підпілля⁷².

У післявоєнний час про ситуацію в СРСР заговорили і на Заході. Історик С. Кульчицький вважає, що першим проривом інформаційної блокади став 1955 р., коли із “Відкритого листа мордовських політичних в’язнів до Об’єднаних Націй”, підписаного ув’язненими мордовських спецтаборів, світ дізнався про становище в радянських концтаборах⁷³.

Дещо змінилася ситуація із ув’язненими українцями наприкінці 50-х років: держава амністувала після десятирічного ув’язнення засуджених за співробітництво з окупаційним режимом під час війни; до 1957 р. на Україну повернулися 65 534 оунівці, вояки УПА і “бандпособники”⁷⁴.

Як зазначав С. Кульчицький, реабілітації не підлягали колабораціоністи, активні діячі ОУН–УПА, жертви політичних репресій до 1934 р., а також усі репресовані “українські буржуазні націоналісти”. Держава не визнала свої провини у депортаціях селян під час масової колективізації, вибіркової депортації населення західних областей, виселення кримських татар, німців та інших етнічних груп з України⁷⁵.

У нових політичних реаліях післясталінського СРСР доповідь М. Хрущова на XX з’їзді КПРС мала значний вплив на мільйони радянських людей. У ній на незаперечних фактах доведено злочинні дії Й. Сталіна у перші роки війни з гітлерівською Німеччиною, у депортаціях цілих народів за звинуваченням у “співробітництві з ворогом”, масових репресіях 1937–1938 рр. і післявоєнних роках (“ленінградська справа”, “справа лікарів-убивць” та ін.).

Проте сучасні українські дослідники нині звертають увагу і на обмежений характер історичної доповіді М. Хрущова. Дослідник С. Кульчицький зазначає, що,

⁷¹ *Когут П.* Запровадження колгоспної системи в західних областях України (1944–1953 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. / П. Когут. – Львів, 2000. – С. 16–17; *Гаврилук О.* Радянізація економічного і духовного життя західноукраїнського села другої половини 40–50-х років (на матеріалах Волинської, Рівненської та Львівської областей): автореф. дис. канд. іст. наук. / О. Гаврилук. – Чернівці, 1996.

⁷² Див.: *Сеньків М.* Західноукраїнське село: насильницька колективізація – 40-і початок 50-х рр. XX ст. / М. Сеньків. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича, 2002. – С. 489.

⁷³ *Кульчицький С.* Спроби реформ (1956–1964) / С. Кульчицький // УІЖ. – 1998. – № 2. – С. 107.

⁷⁴ Там само. – С. 108.

⁷⁵ Там само. – С. 108.

незважаючи на інформаційну насиченість та емоційність, доповідь скоріше маскувала справжню картину недалекого минулого. У ній засуджувалися тільки зовнішні прояви тоталітаризму (“культ особи” і найбільш вражаючі випадки зловживання владою – масові репресії). Історію радянського суспільства, як і раніше розглядали крізь призму сталінського “Короткого курсу історії ВКП(б)”, а політику партії на всіх етапах “соціалістичного і комуністичного будівництва” визнавали правильною⁷⁶.

У сучасних дослідженнях національно-визвольний рух в Західній Україні аналізують не лише у контексті спротиву радянській владі. Окремі дослідники вважають, що пріоритетними у формуванні визвольного-революційної стратегії українського підпілля у повоєнний період стали чинники міжнародного політичного життя. Ще на Другій конференції ОУН(б) у квітні 1942 р. була сформульована міжнародна політична концепція, яка передбачала кардинальну перебудову європейського регіону та світу на засадах утворення незалежних національних держав в етнічних межах. У післявоєнний час вона набула нового сенсу, оскільки була, на думку О. Стасюк, реальною альтернативою політичному безсиллю країн так званої західної демократії⁷⁷.

Дослідниця стверджує, що основним інструментом концепції було оголошення антитоталітарних революцій народів Центрально-Східної Європи та Азії, для яких у повоєнний період з’явилося реальне підґрунтя. Українські націоналісти наголошували, що поширення впливу СРСР у Європі та Азії після Другої світової війни неминуче мало викликати спротив поневолених більшовизмом європейських націй⁷⁸.

Однак теоретичні положення націоналістів, як зазначають сучасні дослідники, не були реалізовані, бо наприкінці 1946 р. командувач УПА Р. Шухевич отримав від УГВР директиву про докорінну реорганізацію повстанської армії. У 1948 р. була проведена реорганізація підрозділів УПА – створювалися групи з 10–15 бійців та зменшувалася кількість збройних акцій⁷⁹. Простежувалася тенденція до згасання національно-визвольної боротьби.

Доповнюють осмислення повоєнних процесів у Західній Україні праці про “радянізацію” регіону. Більшість дослідників підтверджують, що радянізація в західних областях УРСР супроводжувалася командно-адміністративними методами, а представники влади вдавалися до примусу, погроз, залякування, шантажу, провакацій, депортацій у віддалені райони СРСР і навіть убивств⁸⁰.

Однак це зовсім не означає, що влада дотримувалася лише цієї лінії. Історик Ю. Киричук, звернув увагу, наприклад, на доповідну записку до Президії ЦК

⁷⁶ Див.: *Кульчицький С.* Спроби реформ (1956–1964)... – С. 107.

⁷⁷ *Стасюк О.* Ідейно-політична стратегія ОУН(б) повоєнного періоду / О. Стасюк // Український визвольний рух. – Львів, 2006. – Зб. 8. – С. 254–255.

⁷⁸ Там само. – С. 255.

⁷⁹ *Сеньків М.* Західноукраїнське село... – С. 490.

⁸⁰ *Кентій А.* Нарис боротьби ОУН–УПА в Україні 1946–1956 рр. / А. Кентій. – К., 1999; *Сергійчук В.* Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр.: Нові документи і матеріали / В. Сергійчук. – К., 1998; *Ишук О.* Діяльність молодіжних структур ОУН у повоєнні роки (1945–1948 рр.): деякі аспекти проблеми / О. Ишук, Н. Ніколаєва // Український визвольний рух. – Львів: Вид-во “Мс”, 2006. – Зб. 7. – С. 232–242; *Русначенко А.* Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні і національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії / А. Русначенко. – К., 2002. – 301 с.

КПРС з приводу ситуації у західних областях України, де причини незадовільної політичної ситуації вбачалися у:

1) відсутності ефективних заходів з організаційно-господарського зміцнення колгоспів, які мають низькі прибутки, що в свою чергу знижує матеріальний добробут колгоспників і відштовхує від радянської влади;

2) брутальному викривленні ленінсько-сталінської національної політики, а саме у складі керівництва дуже мало представників місцевого населення, і є тотальне недовір'я до місцевої інтелігенції, особливо до старшої генерації, що винятково болісно сприймає населення і недооцінка української мови, зокрема у навчальних закладах;

3) адмініструванні, свавіллі й беззаконні щодо місцевого населення з боку окремих працівників⁸¹.

Суттєво доповнюють сучасний аналіз післявоєнної історії в західних областях УРСР публікації документів, які упорядкували вчені Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України: "Культурне життя в Україні. Західні землі (Т. I 1939–1953)" за редакцією Ю. Сливки та "Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади"⁸². У книгах вміщені оригінальні документи, значна частина з яких друкується вперше.

Післявоєнне становище інтелігенції та розвиток гуманітарної науки, передовсім у Львові, висвітлює наукова розвідка Я. Дашкевича "Боротьба з Грушевським та його школою у Львівському університеті за радянських часів"⁸³. Вчений аналізує діяльність радянського керівництва у гуманітарній сфері, ставлення влади до корифеїв галицької науки – І. Крип'якевича, М. Возняка, М. Рудницького, М. Кордуби, О. Терлецького та ін.⁸⁴.

Радянський режим одним із найважливіших завдань у боротьбі за вплив на західноукраїнське населення вважав встановлення над ним жорсткого ідеологічного контролю. Серйозним суперником для них була Греко-католицька церква. Тоталітарний режим вирішив її знищити. Цю проблему висвітлили В. Сергійчук, М. Марушак та ін.⁸⁵.

Аналізує суспільно-політичну ситуацію у перші місяці після смерті Сталіна проф. Ю. Сливка. Цей період привертає увагу історика у контексті десталінізації тоталітарного режиму, а деякі українські дослідники прагнули з'ясувати мотиви і

⁸¹ Див.: *Киричук Ю.* Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика / Ю. Киричук. – Львів: Добра справа, 2003. – С. 301

⁸² *Культурне життя в Україні. Західні землі* / [ред. Ю. Сливка]. – Т. 1: 1939–1953. – Львів, 1994; Т. 2. – Львів, 1996; *Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади: У трьох томах.* – Львів, 1996. – Т. 1: 1939–1945.

⁸³ *Дашкевич Я.* Боротьба з Грушевським та його школою у Львівському університеті за радянських часів / Я. Дашкевич // Михайло Грушевський і українська історична наука. Матеріали конференції / [ред. Я. Грицак, Я. Дашкевич]. – Львів, 1999. – С. 226–266.

⁸⁴ Там само.

⁸⁵ *Сергійчук В.* Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / В. Сергійчук. – К., 2001. – 493 с.; *Марушак М.* Ліквідація УГКЦ – ідеологічна диверсія Москви проти визвольного руху на західноукраїнських землях / М. Марушак // Державність. – К., 1992. – № 4. – С. 30–34; *Боцюрків Б.* Українська Греко-католицька церква в катакомбах (1946–1989) / Б. Боцюрків // Ковчег. Збірник статей з церковної історії. – Львів, 1993. – Ч. 1. – С. 123–164; *Репресована церква (Про трагічну долю Української греко-католицької церкви).* – Дрогобич, 1994. – 526 с.

суть політичної програми дій Л. Берії, з позицій визначення українських перспектив та національного чинника⁸⁶.

Реалізація політичної програми Л. Берії в західних областях України, що зводилася до агентурно-оперативних заходів, які б забезпечували захоплення учасників озброєного підпілля тільки живими; припинення “опрацювання” уніатської церкви; залучення в органи держбезпеки молодих людей української національності, для яких українська мова є рідною (до речі, оперпрацівники зобов’язані були бездоганно знати українську мову); висування місцевих кадрів на керівні посади; розвитку національних традицій у галузі культури і мови (ввести у республіках власні ордени і нагороди) та ін. Усе це викликало пожвавлення усіх верств населення, зокрема й інтелігенції.

У дослідженні наведено фрагмент з виступу ректора Львівського державного університету ім. І. Франка Євгена Лазаренка про історичне значення постанови ЦК КПРС: “...тут з цієї трибуни я вперше чую слова, які правильно малюють становище в західних областях України... Мені здається, що ці помилки є наслідком того, що обласний комітет партії забув основні принципи національної політики, а інколи політика, яка проводилася у Львівській області, була подібною до політики, яку проводять колонізатори”⁸⁷.

Ю. Сливка зазначає, що, вважаючи таку господарську і національно-політичну ситуацію вкрай небезпечною для зміцнення в Західній Україні радянської влади, Президія ЦК КПРС визнала незадовільним стан керівництва західними областями з боку ЦК КП України та Ради міністрів республіки. Тому було усунуто з поста першого секретаря ЦК КП України Леоніда Мельникова та рекомендовано на його місце Олексія Кириченка⁸⁸, а на посаду першого заступника голови Ради міністрів Олександра Корнійчука⁸⁹. Дослідники Ю. Киричук та Ю. Сливка звернули увагу на виняткове значення західних областей України у реалізації програми Берії, що засвідчують також його спроби змінити тактику боротьби з націоналістичним підпіллям під проводом ОУН. Саме в руслі цих підходів вели переговори із заарештованими – референтом служби безпеки ЗЧ ОУН Мироном Матвієйком та керівником розвідки ЗП Української Головної

⁸⁶ Ю. Сливка подає коротку національну бібліографію питання: *Веденєв Д.* Чи був Лаврентій Берія українським націоналістом? / Д. Веденєв, Ю. Шаповал // *Дзеркало тижня*. – 2001. – 7–13 липня; *Шаповал Ю.* Війна після війни / Ю. Шаповал // *Літопис УПА*. Нова серія. – Київ; Торонто, 2001. – Т. 3; *його ж.* “Українці з радісним вигуком кинулись до мене”. Як 50 років тому Лаврентій Берія розігрував “українську карту” // *День*. – 2003. – 20 червня; *Баран В.* Україна: Новітня історія (1945–1991 рр.) / В. Баран. – Львів, 2003; *Сливка Ю.* Лаврентій Берія і Україна. 1953 рік. – Львів: Галицька видавничча спілка, 2005. – С. 3.

⁸⁷ Цит. за: *Сливка Ю.* Лаврентій Берія і Україна. 1953 рік ... – С. 46.

⁸⁸ Окремі дослідники вважають, що усунення з посади першого секретаря ЦК КПУ Л. Мельникова, якого звинувачували у русифікаторстві західних областей УРСР і призначення на цю посаду українця О. Кириченка, не треба пов’язувати із змінами в національно-культурній сфері. Підтвердженням цьому може бути ставлення О. Кириченка у приватних бесідах до Київського університету, як до “розсадника націоналістів”, образливі висловлювання на адресу окремих професорів. Хоча одночасно він і займався реабілітацією репресованих в Україні, багато їздив по республіці, вникаючи в життя трудових колективів, колгоспів та підприємств (*Табачник Д.* Історія однієї політичної долі / Д. Табачник, Ю. Шаповал, О. Кириченко // *УГЖ*. – 1990. – № 5. – С. 87–97).

⁸⁹ Цит. за: *Сливка Ю.* Лаврентій Берія і Україна. 1953 рік ... – С. 38.

Визвольної Ради Василем Охримовичем; йшлося також про можливі контакти з Василем Куком – останнім головнокомандувачем УПА; за дорученням Л. Берії до Москви із гулагівських таборів привезли сестер Бандери, Президента УГВР Кирила Осьмака та митрополита греко-католицької церкви Йосипа Сліпого. Однак після розстрілу Л. Берії ситуація змінилася кардинально: митрополита етаповано до табору у Мордовії; Кирила Осьмака повернули до Володимирської в'язниці, а Василя Охримовича – розстріляли⁹⁰.

Події, які відбувалися одразу після арешту Л. Берії, професор Юрій Сливка називає театром абсурду: з місць до обласних центрів та Києва надсилали інформацію про одностайну підтримку політики Л. Берії, як вірного лєнінця, а газети та радіо – вже гучно сповіщали про викриття і арешт запеклого ворога радянського народу, агента міжнародного імперіалізму. Ю. Сливка зазначає, що такий сценарій був розписаний зверху і що такою була жорстока дійсність тоталітарного суспільства⁹¹.

До новітніх здобутків історіографії національно-визвольного руху належить: вивчення формування ідейно-програмових засад українського визвольного руху 1920–1930 рр. і дослідження антинімецького та антирадянського руху Опору в роки Другої світової війни; з'ясування шляхів залучення до національно-визвольної боротьби населення східноукраїнських земель; вивчення національного питання в програмі ОУН та спростування стереотипів про антисемітську спрямованість ідеології та діяльності українських націоналістів; з'ясування засад ОУН у сфері зовнішньої політики та діяльність закордонних частин ОУН у контексті протирадянського повстання; висвітлення формування кадрів в ОУН і УПА; створення фінансової системи; діяльність пропагандистських та пресових органів тощо.

Отже, сучасна історіографія українського національно-визвольного руху періоду Другої світової війни і післявоєнного часу відзначається системним вивченням джерел, передовсім нових неопублікованих документальних комплексів, та історіософськими інтерпретаціями.

Oleksiy Sukhyy. Ukrainian Liberation Movement During World War II and Postwar Period in the Contemporary National Historiography

The article explores the representation of the national liberation processes during World War II and postwar period in the contemporary Ukrainian historiography. Using new documents collections and achievements of contemporary historiography the author analyzes the studies of the liberation movement that were published in independent Ukraine. He suggests new informative and theoretical understanding of that important period in the national history.

Key words: Ukrainian liberation movement, contemporary historiography, Organization of Ukrainian Nationalists, Ukrainian Insurgent Army, Soviet totalitarian regime.

⁹⁰ Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ ст.: ідеологія та практика... – С. 301; Сливка Ю. Лаврентій Берія і Україна. 1953 рік ... – С. 40.

⁹¹ Сливка Ю. Лаврентій Берія і Україна. 1953 рік ... – С. 50

Алексей Сухой. Украинское освободительное движение периода Второй мировой войны и послевоенного времени в современной национальной историографии

Проанализированы публикации, посвящённые истории национально-освободительному движению периода Второй мировой войны и послевоенного времени, изданные в независимой Украине, осуществлено теоретическое осмысление этого важного этапа национальной истории на основе новых документальных комплексов и достижений современной историографии.

Ключевые слова: украинское освободительное движение, современная историография, Организация украинских националистов, Украинская повстанческая армия, советский тоталитарный режим.